

AZ ÉLET ÉRTELME

MEXIKÓVÁROS, 1980. OKTÓBER 10.

Beszélgetés egy tanulmányozó csoporttal

Köszönöm a lehetőséget, hogy megvitathatossam veletek az emberi élettal kapcsolatos felfogásunk néhány jelentős vonatkozását. Azért mondom, hogy megvitathatom, mert ez nem tudományos értekezés lesz, hanem véleménycsere.

Az első szempont, amelyet figyelembe kell vennünk, a téma alapvető megközelítésével kapcsolatos. Talán vizsgálatunk tárgya ugyanaz, mint amivel a tudományok foglalkoznak? Ha ugyanaz volna, akkor a tudományoké lenne az utolsó szó.

Érdeklődésünk az emberi létre összpontosul, de nem mint biológiai vagy társadalmi jelenségre - hiszen vannak tudományok, melyek ezzel foglalkoznak -, hanem mint az emberi lét mindennapi érzetére, mindennapi személyes érzetére. Mert érdeklődhet valaki az emberi lény alapvető lényegét alkotó történelmi vagy társadalmi jelenség iránt, de ezt a mindennapi életéből kiindulva teszi, saját helyzetéből kiindulva; saját vágyai, aggodalmai, szükségletei, szeretete, gyűlölete, sikerei és csalódásai által hajtva; olyasvalamiből kiindulva, ami megelőzi az elméleteket és a statisztikákat – magából az életből kiindulva.

És mi az, ami egyszerre közös és mégis egyedi minden emberi létezésben? Ami közös és mégis egyedi, az a boldogság keresése, a fájdalom és a szenvedés legyőzése. Ez az a valóság, amely minden emberi lény számára érzékelhető.

Nos, mi az a boldogság, amire az emberi lény törekszik? Az, amit az emberi lény boldogságnak hisz. Ez az állítás, mely kissé meglepően hangzik, azon a tényen alapul, hogy minden embert más és más, a boldogságról alkotott kép és elképzelés vezet. Sőt a boldogság ideálja a történelmi, társadalmi és egyéni helyzettel együtt változik. Ebből arra következtethetünk, hogy az ember azt keresi, ami szerinte boldoggá teszi, s ennek megfelelően ami szerinte elűzi a fájdalmat és a szenvedést.

A boldogság keresése során a fájdalom és a szenvedés ellenállásként jelenik meg. Hogyan tudjuk legyőzni ezeket az ellenállásokat? Előbb azt kell megvizsgáljunk, milyen természetűek. Számunkra a fájdalom fizikai jelenség. Mindannyian megtapasztaltuk már a fájdalmat, ami egy érzéki, testi jelenség. Az éhség, a természeti viszontagságok, a betegség, az öregség, mindezek fájdalmat okoznak. Ez az a pont, ahol ezen jelenségeket megkülönböztetjük azoktól, amelyeknek semmi közük a fizikai érzékeléshez. Kizárólag a tudomány és a társadalom fejlődése győzi le a fájdalmat. Ezen a specifikus területen tehetik a legnagyobb erőfeszítést a társadalmi újítók és a tudósok; és főleg a népek, amelyek az újítókat és a tudósokat éltető haladás motorjai.

A szenvedés viszont szellemi természetű. Nem az érzékeléshez kapcsolódó, mint a fájdalom. A csalódás és a neheztelés olyan állapotok, amelyeket szintén megtapasztalunk, de nem köthetőek egy bizonyos szervhez vagy szervek együtteséhez. Lehetséges, hogy bár a fájdalom és a szenvedés nem azonos természetű, mégis van közöttük összefüggés? Természetesen a fájdalom is okoz szenvedést. Ebben az értelemben a tudomány és a társadalom előrehaladása csökkenti a szenvedés egy aspektusát. De pontosan hol találjuk a megoldást a szenvedés legyőzésére? A megoldás az élet értelmében található, és nincs olyan reform vagy olyan tudományos előrelépés, amely legyőzné a csalódásból, a neheztelésből, a haláltól való félelemből és általában a félelemből eredő szenvedést.

Az élet értelme egy irány a jövő felé, mely egységet ad az életnek, megfelelő keretet ad a tevékenységeihez, és teljes mértékben igazolja. Az értelem fényében még a fájdalom szellemi komponense és a szenvedés általában is meghátrál, és olyan jelentéktelenné válik, hogy legyőzhetőnek tűnik.

Mi tehát az emberi szenvedés forrása? Mindaz, ami ellentmondást okoz. Azért szenvedünk, mert ellentmondásos helyzeteket élünk meg, de azért is, mert ellentmondásos helyzetekre emlékszünk, és ellentmondásos helyzeteket képzelünk el.

A szenvedés e forrásait a szenvedés három útjának nevezzük, és ezek változhatnak az embernek az élet értelmével kapcsolatos állapotai szerint. Mielőtt rátérnénk az élet értelmének jelentőségére és fontosságára, röviden meg kell vizsgálnunk ezt a három utat.

(nem egészen jól hallható kérdés a felvételen)

Világos, hogy a szociológia például az embercsoportokat tanulmányozza, ahogy a természettudományok az égitesteket és a mikroorganizmusokat. A biológia, az anatómia, a fiziológia pedig az emberi testet tanulmányozza különböző szempontokból. A pszichológia a pszichés viselkedést vizsgálja. Egyik tudós vagy kutató sem a saját léte tanulmányozásával foglalkozik. Nincs olyan tudomány, amely magával a létezéssel foglalkozna. A tudomány semmit sem mond arról a helyzetről, amit az ember akkor él át, amikor hazaérkezik, és becsapják előtte az ajtót, rosszul vagy éppen gyengéden bánnak vele.

Minket elsősorban az emberi lét érdekel, ezért a tudományok vitái nem tartoznak a mi hatáskörünkbe. Azt is megfigyelhetjük, hogy a tudomány komoly hiányosságokkal küzd, igen komoly nehézségei vannak, hogy meghatározza, mi történik az emberi létben. Mi történik az emberi létben, mi jellemzi az emberi életet az értelem szempontjából, mi a fájdalom és a szenvedés természete, és mi a boldogságé, mi a boldogság keresésének természete? Ezeket a témákat tanulmányozzuk, ezek érdekelnek minket. Ilyen szempontból azt állíthatjuk, hogy van egy álláspontunk a létezéssel és az étellel kapcsolatban, de nem tudományként foglalkozunk ezekkel a témákkal.

(nem egészen jól hallható kérdés a felvételen)

Egyértelműen arra fektettük a hangsúlyt, amit az emberek keresnek, arra, amit boldogságnak hisznek. Arról van szó, hogy ma ebben hiszünk, holnap pedig valami másban. Ha megvizsgáljuk, hogy mi magunk mit hittünk boldogságnak 12 évesen, és összehasonlítjuk azzal, amit ma hiszünk, akkor azonnal feltűnik a perspektíva változása, és ha megkérdezzük tíz embert, akkor a nézőpontok sokszínűségét fogjuk tapasztalni. A középkorban más volt az általános boldogságkép, mint az ipari forradalom idején; és általában a különböző népek és egyének másban keresik a boldogságot. A boldogság mint tárgy egyáltalán nem világos, és úgy tűnik, mintha nem létezne ilyen tárgy. A boldogság sokkal inkább egy vágyott lelkiállapot, és nem egy kézzel fogható tárgy.

Néha ez összezavarodik bizonyos reklámokban, ahol a szappant úgy mutatják be, mintha az maga lenne a boldogság. De természetesen mindannyian tudjuk, hogy valójában ezzel egy állapotot próbálnak bemutatni – a boldogság állapotát –, és nem annyira egy tárgyat, hiszen legjobb tudomásunk szerint ilyen tárgy nem is létezik. Következésképpen nem világos, hogy miféle állapot lenne a boldogság. Sohasem határozták meg megfelelően. Mintha egyfajta bűvészkönyt adnának elő, ami után az embereknek semmi sem lesz világosabb. Mehetünk tovább, hacsak nincs több kérdés...

(nem egészen jól hallható kérdés a felvételen)

Ez az utolsó kérdés a szenvedéssel és a fájdalommal kapcsolatos fejlődésre vonatkozik. Miért van az, hogy a fájdalom egyre csökken a társadalom és a tudomány előrehaladásával, a szenvedés viszont nem?

Vannak, akik azt állítják, hogy az emberi lény semmit sem lépett előre. Kétségtelen, hogy az ember haladást ért el a tudományos vívmányok és a természet meghódítása terén; sok mindenben fejlődött. Igaz, a civilizációk haladása nem egyenletes, ebben egyetértünk, vannak ugyan problémák, de az emberi lény és a civilizáció fejlődött. Ez egyértelmű. Emlékezzünk azokra az időkre, amikor egy baktérium nagy pusztítást okozott, ma pedig az időben alkalmazott gyógyszer gyorsan megszünteti a problémát. Hajdanán fél Európa összeroskadt egy pusztító kolerajárvány miatt. Mindezt mára már legyőztük. Régi és új betegségek ellen harcolunk, és biztos, hogy le fogjuk győzni őket. A dolgok megváltoztak, nagyon megváltoztak. De ami a szenvedést illeti, az ötezer évvel ezelőtti és a mai ember ugyanazokat a csalódásokat érzékeli és szenved el, és ugyanúgy érzékeli és éli meg a félelmet és a neheztelést. Ezeket úgy érzékeli és szenved el, mintha számára nem létezett volna történelem, mintha ezen a téren minden egyes ember az első lenne. A fájdalom tehát egyre csökken, a fent említett

előrelépéseknek köszönhetően, de a szenvedés az emberben lényegében nem változott, és nem születtek megfelelő megoldások ezzel kapcsolatban. E tekintetben nagy a különbség a kettő között. De hogyan állíthatnánk azt, hogy az emberi lény nem fejlődött? Talán éppen azért, mert már eleget fejlődött ahhoz, hogy ezeket a kérdéseket feszegetse, talán éppen ezért próbál válaszokat találni olyan kérdésekre, amelyeket más korokban nem kellett feltennie. A szenvedés három útja nem más, mint három olyan út, melyek szükségesek az emberi léthez, és amelyek normális működése eltorzult. Megpróbálom elmagyarázni.

Annak az érzékelése, amit ma átélek és észlelek; annak az emléke, amit megéltem; és annak az elképzelése, amit a jövőben megélhetek – az emberi létezéshez szükséges utak. Ha valamelyik funkciót megszakítjuk, akkor a lét széthullik. Ha kitöröljük az emlékezetünket, akkor még a testünk feletti uralmat is elveszítjük. Ha kikapcsoljuk az érzékelést, akkor elveszítjük testünk szabályozásának képességét. Ha leállítjuk a képzeletet, akkor nem fogunk tudni semmilyen irányba haladni. Az élethez szükséges három út működése tehát eltorzítható, s így az élet ellenségévé és a szenvedés hordozójává válhatnak. Tehát nap mint nap szenvedünk amiatt, amit észlelünk, amire emlékezünk és amit elképzelünk.

Más alkalmakkor azt mondtuk, hogy azért szenvedünk, mert ellentmondásos helyzetben élünk, vagyis egymásnak ellentmondó dolgokat akarunk csinálni. Azért is szenvedünk, mert félünk attól, hogy nem érzük el, amire vágyunk, vagy attól, hogy elveszítjük, amink van. És persze szenvedünk attól is, hogy elvesztettünk, vagy nem értünk el valamit, vagy a múltbeli szenvedéseinktől, a múltbeli megaláztatás, büntetés és fizikai fájdalom, az árulás, az igazságtalanság és a szégyen miatt. Ezeket a múltbeli szellemeket úgy érzékeljük, mintha a jelenhez tartoznának, ezek a neheztelés, a harag és a csalódás forrásai, melyek meghatározzák a jövőnket, és melyek miatt elveszítjük az ömagunkba vetett hitet.

Most pedig vitassuk meg a szenvedés három útjának problémáját.

Ha ez a három út szükséges az élethez, akkor hogyan torzulhatnak el? Ha feltételezzük, hogy az ember a boldogságot keresi, akkor képesnek kellene válnia arra, hogy úgy kezelje ezt a három utat, hogy azok a javát szolgálják. De akkor hogyan lehet, hogy egyszer csak pont a legfőbb ellenségévé váltak? Úgy tűnik, hogy abban a pillanatban, amikor az emberi lény tudata kitágult, amikor még nem volt teljesen kialakult lény, amikor kitágult a képzelete, a memóriája és a történelmi emlékezete, és amikor kitágult a világ észlelése, amelyben élt – tehát abban a pillanatban, amikor kibővült egy funkció: megjelent az ellenállás. Ugyanez történik a belső funkciókkal is. Úgy, mint amikor új tevékenységgel próbálkozunk, és ellenállással találkozunk. Ahogy a természetben is találkozunk ellenállásokkal. Amikor esik az eső, a folyókban összegyűlt víz az útján ellenállásokkal találkozik, de ezeket legyőzve végül a tengerbe jut.

Az emberi lény fejlődése során folyamatosan ellenállásokkal találkozik. Amikor szembesül ezekkel az ellenállásokkal, megerősödik, és amikor megerősödik, integrálja a nehézségeit, és ezáltal le is győzi őket. Ily módon az emberi lény fejlődése során megjelenő szenvedés egyben

az ember szenvedéssel szembeni megerősödését is okozta. Tehát a korábbi korok szenvedései hozzájárultak a fejlődéshez abban az értelemben, hogy megteremtették a feltételeket a szenvedés legyőzéséhez.

Mi nem a szenvedésre törekszünk. Arra törekszünk, hogy megbékéljünk még a saját fajunkkal is, mely oly sokat szenvedett. Ma ennek a szenvedésnek köszönhetően tovább fejlődhetünk. Az őseink szenvedései nem voltak hiábavalóak, ahogy a sok nemzedéké sem, amelyek az adott feltételek korlátai között éltek. Tehát hálával tartozunk azoknak, akik megelőztek minket, mert szenvedéseik ellenére nekik köszönhetően továbbléphetünk a felszabadulás felé.

Tehát arról van szó, hogy a szenvedés nem a semmiből jelent meg, hanem együtt járt az ember fejlődésével és tudatának kitágulásával. De világos, hogy mi, emberi lények nem arra törekszünk, hogy tovább szenvedjünk, hanem hogy az ellenállásokat legyőzve a fejlődés új útjait alakítsuk ki.

Azt mondtuk, hogy a szenvedés problémájának megoldását az élet értelmében fogjuk megtalálni, és úgy definiáltuk ezt az értelmet, mint egy irányt a jövő felé, mely egységet ad; keretbe foglalja a tevékenységeinket és teljességében igazolja az emberi létet. Ez az irány a jövő felé rendkívül fontos, mert mint mondtuk, ha megszakítjuk a képzelet, a tervezés és a jövő útját, akkor az emberi lét irányát veszti, és a szenvedés kiapadhatatlan forrásává válik.

Mindenki számára világos, hogy a halál tűnik a jövő legnagyobb szenvedésének. Ebből a szempontból egyértelmű, hogy az élet ideiglenes jellegű. Nyilvánvaló az is, hogy ebben az értelemben minden emberi alkotás haszontalan, és a semmi felé tart. Talán ezért lehet, hogy ha elfordítjuk a tekintetünket a halál tényéről, az megváltoztatja az életet, *mintha* a halál nem létezne... Aki azt hiszi, hogy számára a halállal minden véget ér, azzal nyugtathatja magát, hogy rendkívüli cselekedetei miatt emlékeznek majd rá, és szerettei vagy talán a jövő nemzedékei sem felejtik majd el. Még ha így is történne, végeredményben mindenki egy olyan abszurd „semmi” felé haladna, mely mindennemű emlékezetet megszakít. Azt is gondolhatnánk, hogy az élet nem más, mint a szükségletek lehető legmegfelelőbb kielégítése. Nos, ezek a szükségletek a halállal véget érnek, és értelmét veszti az a küzdelem is, mellyel szabadulni akarunk a szükségletek birodalmából. Mondhatnánk, hogy az egyéni élet az emberi lét szempontjából jelentéktelen, és ezért az egyén halálának sincs jelentősége. Ha ez így lenne, akkor sem az egyéni életnek, sem az egyéni cselekedeteknek nem lenne jelentősége. Nem lenne igazolása semmilyen törvénynek és kötelezettségnek, és lényegében nem lenne nagy különbség a jó és a rossz cselekedetek között.

Semminek sincs értelme, ha a halállal minden véget ér. És ha tényleg erről van szó, akkor az életünk eltöltésének egyetlen lehetséges módja az, hogy ideiglenes értelmeket és irányokat követünk, melyek felé energiánk és cselekedeteink irányulhatnak. Általában így is történik, de ehhez a halál valóságának a tagadása szükséges, úgy kell cselekednünk, *mintha* a halál nem létezne.

Ha megkérdezzük az emberektől, mi az életük értelme, valószínűleg azt válaszolják majd, hogy a családjuk, embertársaik vagy esetleg egy bizonyos ügy, amely szerintük igazolja a létüket. Ezek az átmeneti értelmek irányt kellene hogy adjanak nekik, hogy szembenézzenek a létezéssel, de amint problémák merülnek fel a szeretteikkel, amint kiábrándulnak egy felvállalt ügyből, vagy amint valami megváltozik a választott értelemmel kapcsolatban, akkor az abszurditás és az iránytalanság újból megkönyékezi őket.

S végül, az élet átmeneti értelmeivel vagy irányjaival az történik, hogy amint elérjük őket, már nem szolgálnak vonatkozásként, így többé már nem hasznosak. Ha pedig nem ériük el őket, akkor sem jelentenek többé vonatkozást. Természetesen mindig van lehetőség arra, hogy egy átmeneti értelem kudarca után egy újabb átmeneti értelmet találjunk, esetleg éppen ellentétessel azzal, ami kudarcot vallott. Így, ahogy telnek az évek, egyik értelemről a másikig haladva fokozatosan eltűnik minden egységesség, növekszik az ellentmondás, és ezzel együtt a szenvedés is.

Az életnek nincs értelme, ha a halállal minden véget ér. De tényleg minden véget ér a halállal? Valóban igaz, hogy nem lehetséges olyan végleges irányt találni, amely nem változik az életben előforduló „balesetek” miatt? Hogyan viszonyul az emberi lény ahhoz a problémához, hogy a halállal minden véget ér? Vizsgáljuk meg ezt a kérdést, de csak miután az eddigieket megvitattuk!

(szünet és beszélgetés)

Ahogy a szenvedésnek három útját fedeztük fel, a halál és a transzcendencia problémájával kapcsolatban öt állapotot figyelhetünk meg. Mindenki ezen öt állapot egyikében van.

Létezik egy állapot, melyben az ember saját tapasztalata által jut megingathatatlan bizonyossághoz, nem pedig neveltetésének vagy környezetének köszönhetően. Egyértelmű számára, hogy az élet egy átmenet, és a halál egy jelentéktelen baleset.

Mások azt hiszik, hogy az emberi lény ki tudja, miféle transzcendencia felé tart, és e hitük a neveltetésükből, a környezetükből adódik, nem abból, amit éreznek vagy tapasztalnak, nem valamiféle bizonyosságból, hanem olyasvalamiből, amit tanítottak nekik, és amit elfogadtak mindenféle tapasztalat nélkül.

Az élet értelmével kapcsolatban létezik egy harmadik féle hozzáállás is, azoké az embereké, akik vágnak hitre és tapasztalatra. Biztosan sok olyan emberrel találkoztatok, akik azt mondták: „Ha tudnék hinni bizonyos dolgokban, akkor más lenne az életem.” Erre sok példa van. Emberek, akiket sok baleset és szerencsétlenség ért, és azért tudtak felülkerekedni rajtuk, mert vagy van hitük, vagy az az érzetük, hogy mivel ezek a balesetek és szerencsétlenségek átmenetiek és ideiglenesek, az élet nem ezekben merül ki, inkább olyan próbatételeknek és ellenállásoknak tekintik őket, melyek által valamilyen módon gyarapodik a

tudásuk. Sőt találkozhattatok olyan emberekkel is, akik a szenvedést a tanulás eszközének tekintik. Nem arról van szó, hogy keresik a szenvedést (mint mások, akik úgy tűnik, egyfajta különleges vonzalmat éreznek a szenvedés iránt), azokról beszélünk, akik egyszerűen a legjobbat hozzák ki abból, ha ilyesmi történik velük. Emberek, akik nem keresik a szenvedést, ellenkezőleg, ha előáll egy ilyen helyzet, akkor feldolgozzák, integrálják és legyőzik.

Rendben. Tehát ezek az emberek ebben az állapotban vannak: nem hisznek, nincs semmiféle hitük, de vágnak valamire, ami bátorítja őket, és irányt ad az életüknek. Igen, léteznek ilyen emberek.

Aztán vannak, akik intellektuálisan gyanítják annak a lehetőségét, hogy van jövő a halálon túl, hogy létezik egyfajta transzcendencia. Egyszerűen lehetségesnek tartják, de semmilyen tapasztalatuk vagy hitük nincs a transzcenciával kapcsolatban, nem is vágnak sem tapasztalatra, sem hitre. Biztosan ismertek ilyen embereket.

Végül pedig vannak, akik tagadják a transzcendencia bármiféle lehetőségét. Talán itt is találtak ilyen embereket, valószínűleg közöttetek is sokan így gondolkodnak.

Tehát láthatjuk, hogy ugyan különböző módokon, de mindenki be tudja sorolni magát valahova: vagy rendelkezik bizonyossággal, és a transzcendencia kétségbevonhatatlan a számára, vagy van hite, mert ebben nőtt föl, vagy szeretne hittel és tapasztalattal rendelkezni, vagy intellektuálisan lehetségesnek tartja a transzcenciát, de igazán nem foglalkoztatja a kérdés, vagy tagadja azt.

De ezzel még nem soroltuk fel a transzcendencia problémájával kapcsolatos összes lehetséges hozzáállást. Úgy tűnik, a transzcendencia problémájával kapcsolatos hozzáállásokon belül különböző mélységek léteznek. Vannak, akik azt mondják, azt hangoztatják, hogy van hitük, de ez, amit mondanak, valójában nem felel meg annak, amit tapasztalnak. Mi nem azt állítjuk, hogy hazudnak, csak azt, hogy kijelentéseik felületeseek. Azt mondják, hogy van hitük, de lehet, hogy holnap már nem lesz.

Így ezen az öt hozzáálláson belül több mélységi fokozatot figyelhetünk meg, vagyis különbséget tehetünk aszerint, hogy mennyire ingadozó vagy szilárd meggyőződésről van szó. Ismerünk embereket, akik hívők voltak, egy hit követői, de amikor egy rokonuk vagy egy számukra kedves személy meghalt, eltűnt az állítólagos hitük, és az értelemüresség legnagyobb mélységeibe zuhantak. Hitük csak külsődleges, felszínes látszathit volt. Ezzel szemben azok életében, akiket nagy katasztrófák sújtottak, és mégis megszilárdították hitüket, minden másképp alakult.

Olyan embereket is ismerünk, akik meg voltak győződve arról, hogy semmiféle transzcendencia nem létezik. Az ember meghal, és eltűnik. Ha úgy tetszik, ők abban hittek, hogy a halállal minden véget ér. Persze néha, amikor éjszaka egy temető közelében jártak, meggyorsították a lépteiket, és kissé nyugtalanul érezték magukat... Hogyan fér ez össze azzal

a szilárd meggyőződéssel, hogy a halállal minden véget ér? Tehát vannak, akik még a transzcendencia tagadásában is felszínes hozzáállást képviselnek.

Tehát lehetünk a fentiek közül bármelyik állapotban, és egy állapoton belül különböző mélységekben. Az életünk egyes szakaszaiban hittünk valamit a transzcenciával kapcsolatban, de később ez átalakult. Megváltozott, mivel ez a dolog változékony, nem statikus. Nem csak az életünk egyes szakaszaiban változhat, hanem különböző helyzetekben is. Megváltozik az élethelyzetünk, és megváltozik a transzcendencia problémájával kapcsolatos hitünk, akár egyik napról a másikra. Néha az, amiben reggel hiszek, estére megváltozik. Tehát ez – ami úgy tűnik, rendkívüli fontossággal bír, mert ez adja az emberi élet irányát – nagyon változékony. Végül zavarodottságot okoz a hétköznapi életünkben.

Az emberi lény mindig ezen öt állapot valamelyik mélységi fokán helyezkedik el. De melyik lenne a helyes elhelyezkedés? Vajon létezik egy helyes elhelyezkedés, vagy egyszerűen leírjuk a problémákat megoldás nélkül? Tehetünk-e javaslatot arra, hogy melyik lenne a legjobb elhelyezkedés e problémával szemben?

Egyesek azt mondják, hogy vagy van hite az embernek, vagy nincs, vagy kialakul, vagy nem. De figyeljétek meg ezt a tudatállapotot! Elképzelhető, hogy valakinek egyáltalán nincs hite, de hit és tapasztalat nélkül is vágyhat rá. Intellektuálisan még meg is értheti, hogy ez egy érdekes dolog, és hogy érdemes volna ebbe az irányba haladni. Nos, amikor ez történik, az azért van, mert valami már kezd megmutatkozni, ami ebbe az irányba hat.

Azok, akik eljutottak a hithez vagy a transzcendens tapasztalathoz – még ha ezt nem is tudják pontosan meghatározni, mint ahogy a szeretetet sem lehet meghatározni –, fel fogják ismerni annak szükségességét, hogy másoknak is irányt mutassanak az értelem felé; de sosem próbálják ráerőszakolni saját tájukat azokra, akik még nem ismerték fel azt.

Így az említettekkel összhangban kinyilvánítom előttem a hitem és tapasztalatom alapuló bizonyosságom abban, hogy a halál nem tartóztatja fel a jövőt, ellenkezőleg, a halál megváltoztatja létezésünk ideiglenes voltát, azért, hogy a halhatatlan transzcendencia felé repítse. Hitemet és bizonyosságomat nem erőszakolom rá senkire, és együtt élek azokkal, akiknek az értelemmel kapcsolatban más az elhelyezkedésük. De szolidárisan elkötelezem magam arra, hogy továbbítsam azt az üzenetet, ami meggyőződésem szerint boldoggá és szabaddá teszi az emberi lényt. Semmi esetre sem akarok kitérni a feladat elől, hogy kinyilvánítsam az igazságaimat, még ha vitathatóak is azok számára, akik az élet ideiglenességét és a halál abszurditását tapasztalják.

Másrészről, senkit sem kérdezek a saját hitéről, és bár az álláspontomat világosan megfogalmazom, hirdetem, hogy minden embernek szabadságában áll és joga van ahhoz, hogy higgyen vagy sem Istenben és a halhatatlanságban.

A sok ezer férfi és nő között, akik vállvetve, testvériesen velünk dolgoznak, vannak ateisták és hívők, kétkedők és szilárd meggyőződéssel rendelkezők, és senki sem kérdezi meg őket a

hitükkel kapcsolatban. Minden csak iránymutatás, azért, hogy mindenki maga válassza ki azt az utat, amely a legjobban tisztázza az élete értelmét.

Nem bátor dolog felhagyni a saját bizonyosságaink hirdetésével, de nem méltó az igazi szolidaritáshoz, ha ezeket megpróbáljuk rákényszeríteni másokra.